

ELMÉLKEDÉSEK ATHOSZON ÉS ATHOSZRÓL

RUZSA GYÖRGY

1.

2.

Görögországi utazásaik során bizonyára sokan hallottak már Athosról, erről a különleges, zárt „kolostor köztársaságról”(1., 2., 3., kép). Útikönyvekből tudják, hogy több mint egy évezrede létezik, hogy húsz nagy kolostor áll itt, hogy a szerzetesek szigorú életet élnek, hogy nők nem léphetnek területére, meg azt is mondogatják, hogy még nőstény állatot sem engednek ide. Valóban csak ilyen kuriózumok vannak itt, vagy valamiféle ősi keresztény hagyományok, elmélkedések és imáságos lelkület hatják át ezt a vidéket?

3.

Nemrégiben, amikor egy budapesti magángyűjteményben az *Istenszülő* két Ivroni ikonját vizsgáltam, felidéződtek, athoszi zarándokutaim és kutatásaim. Mindkét ikon finoman megmunkált ezüstborítással rendelkezett. Az egyik ikon ezüstborítása Pavel Akimov Ovcsinnyikov moszkvai műhelyében készült 1878-ban (4. kép), a másik ezüstborítás ugyancsak Moszkvában készült az 1880-as években és *Szelivesztr Geraszimovics Volkov* ötvösmester tehetségét dicséri (5. kép). Az ikonok – a keleti kereszténységnek ezek a sajátos szentképei – nem csak imára, elmélkedésre buzdítanak, hanem különös esztétikai értékük és az ettől elválaszthatatlan teológiai vonatkozásaik is megragadják a szemlélőt. Minden ősi ikonhoz valamilyen jámbor történet, legenda is kapcsolódik. Az *Istenszülő* ivroni ikonjának (görögül: *Θεοτόκος Πορταϊτισσα των Ιβήρων*, oroszul: *Иверская икона Божией Матери*) legendája a bizánci képrombolás (726 - 843) korába nyúlik vissza, és az athoszi Ivroni Kolostorhoz kötődik.

Egy ikonromboló katona az ikonba lándzsát szúrt, s az *Istenszülő* arcából vér fakadt. Jámbor emberek, hogy megmentsek az ikont a tengerbe dobták azt, s az ikon a Szent Athosz hegyig úszott. Itt az Ivroni kolostor egyik szerzetese kiemelte az ikont, és egy parton álló kis kápolnában helyezte el. Reggelre a szerzetesek a kolostor kapuja fölött, a falon találták meg. Az egyik szerzetessel a Szűzanya álmában közölte, hogy ikonja kapuórző (*πορταϊτισσα*) ikon, és az egész kolostort kívánja őrizni, oltalmába venni. Így a szerzetesek külön kápolnát építettek a kapu mellé az ikonnak (6. kép).

Az ikonról a 17. század közepétől kezdve számos orosz másolat készült. Egyik nevezetes másolat a moszkvai Szokolnyiki parkban álló Feltámadás templomban van. Maga az eredeti ikon a 10. század végén vagy a 11. század elején készülhetett, ezüst borítása pedig 16. századi. Az ikon ma is látható az Ivroni kolostor kapu melletti kápolnájában. Az ivroni ikonográfiai típus az Istenanyát baljában az egész alakban ábrázolt gyermek Jézussal jeleníti meg. Az Istenanya állán néha vérző seb látható emlékeztetve az ikonromboló katona lándzsadöfésére.

Ugyancsak megható *Az Istenszülő háromkezű ikonjának* története (görögül: *Παναγία η Τριχέρουσα*, szerbül: *икона Богородице Троиеручице*, oroszul: *икона Божией Матери «Троеручица»*). Ennek is eredete a képrombolás korához kötődik. *Ióánnész Damaszkénosz*, vagyis *Damaszkuszi Szent János* (675 körül – 750 körül), a

képrombolókkal ellentétben a szent ikonok védelméért küzdött. III (Izauriai) Leó, a képromboló bizánci császár hűtlenséggel vádolta meg a szíriai kalifánál, akinek udvarában a szent szolgált. A kalifa ezért büntetésként levágatta a szent jobb kezét. Damaszkuszi Szent János ezután buzgón imádkozott egy *Istenszülő* a gyermek Jézussal ikon előtt, és így levágott keze visszánőtt. Ennek a csodának az emlékére Damaszkuszi Szent János ezüstből egy kezet csináltatott, ráhelyezte azt az ikonra, és „Háromkezűnek” nevezte az ábrázolást. A szent ezzel az ikonnal elment a jeruzsálemi *Mar Saba* kolostorba, és szerzetes lett. A 12. század végén Szent Szerb Száva Szerbiába vitte az ikont, majd az általa alapított athoszi *Hilandariu* kolostorban helyezte el. Ebben a kolostorban ma is szerb szerzetesek laknak. Ezt az ősi ikont a szerb nép oltalmazójának tekintik. 1661-ben másolat készült az

ikonról, melyet Nyikon moszkvai pátriarcha kapott ajándékba. Az Istenszülő háromkezű ikonján az Istenszülő jobbában tartja az egészalakban ábrázolt kis Jézust. Lent még egy jobb kezét látunk. Az ikonfestők nagy része ezt a harmadik kezét is az Istenszülő kezeként festi meg, míg mások ezüstszínnel különítik el. Ezt láthatjuk egy budapesti magángyűjtemény 19. századi ikonján. (7. kép)

Athoszon számos, bölcse teológiai és filozófiai irányzat született és bontakozott ki. A *Szimonosz Pétra* (Σίμωνος Πέτρα) kolostorban (8. kép) ma is fiatal filozófusok élnek. A legismertebb elméleti rendszer a *hészükhazmus* (görögül: ησυχασμος) volt. A kifejezés a görög ησυχία, azaz nyugalom szóból származik. A hészükhazmus eredetileg az ókeresztény kor lelki mozgalma volt, mely itt Athoszon a 14. században újra felvirágozott *Grégoriosz Palamasz* vezetésével. A hészühaszták fontosnak tartották az aszkézist, a szívnek mint a lelki élet és egyben a vallásos élet központjának megtisztítását, a szívből fakadó imádkozást, az imádkozás technikájának (például testtartások) és a koncentráció-képességnek fejlesztését, Isten megismerésére való törekvést és a nem teremtett Isteni Fény megjelenését. A hészühaszta tanok nagy hatással voltak az ikonfestészetre, például a fényábrázolásra. Ekkortájt igen sok Krisztus Urunk színváltozását ábrázoló ikont festettek utalva a tanítványok drámai élményére, Krisztus isteni vonásainak felismerésére. Ez a jelenet Máté (17,1 skk), Márk (9,2 skk) és Lukács (9,28 skk) evangéliumára épül. Ezek az ikonokon rendkívül sok fénysugarat látunk Krisztus testéből kilépve. Krisztus mellett Mózes és Illés próféta áll.

Illés próféta ábrázolásával kapcsolatban is számos ismeretelméleti és filozófiai kérdést fogalmaznak meg képileg az ikonok. Leggyakrabban az „Illés próféta a tüzes szekéren az égbe ragadtatik” jelenetet ábrázolták. „És lőn, a mikor menének és menvén beszélgetének, ímé egy tüzes szekér tüzes lovakkal elválasztá őket egymástól. És felméné Illés a szélvészben az égbe.” (2Kir 2,11)

A szekér vagy kocsi (görögül: okhéma, όχημα) a Krisztus előtti időktől kezdve, a kora-keresztény időknél egészen a késő középkorig alapvető filozófiai kérdések szimbólumaként szerepelt. Platon szerint az istenek azért adták az embernek a testet, hogy az kocsiént szolgáljon lelkének. Szent Ágoston a vehiculum latin szóval fordítja az okhémát, amikor azt az emberi testre vonatkoztatja. Ez a platonikus tradíció természetesen folytatódik a neoplatonikusoknál is, ám annyiban módosul, hogy ők nem a földi testre vonatkoztatják, hanem a mennyei (asztrális) testre, vagyis arra a testre, amibe akkor költözik be a lélek amikor áthatol a csillagok szféráján. Az ikonfestők is ilyen értelemben ábrázolják Illés szekerét az égben, s a szekéren az utast, aki tiszta lélekként, szellemként (görögül: πνεύμα) jelenik meg. A földi testre pedig Illés próféta földre hullott köpenye utal.

A képek jegyzéke

- 1.) Athoszi szerzetesek. (Foto: Ruzsa György)
- 2.) Athoszi látkép a Szent Gergely (Οσίου Γρηγορίου) kolostorral. (Foto: Ruzsa György)
- 3.) A Szent Dénes (Διονυσίου) kolostor refektoriuma 17. század eleji falképekkel. (Foto: Ruzsa György)
- 4.) Ivroni Istenszülő. A fára festett ikon: Moszkva, 1878. Az ezüst borító: Ovcsinnyikov műhely. Moszkva, 1878. 6,7 x 5,7 cm. Magángyűjtemény, Budapest. (Foto: Spitzer Fruzsina)
- 5.) Ivroni Istenszülő. A fára festett ikon: Moszkva, 1880-as évek. Az ezüst borító: Szelivesztr Geraszimovics Volkov. Moszkva, 1880-as évek. 7 x 6 cm. Magángyűjtemény, Budapest. (Foto: Spitzer Fruzsina)
- 6.) Az Ivroni (Ιβήρων) kolostor kápolnája. (Foto: Ruzsa György)
- 7.) Az Istenszülő háromkezű ikonja. Orosz ikonfestő, 19. század első fele. Fa, tempera. 31,2 x 26,3 cm. Magángyűjtemény, Budapest. (Foto: Spitzer Fruzsina)
- 8.) A Simon Péter (Σίμωνος Πέτρα) kolostor. (Foto: Ruzsa György)

* *A szerző egyetemi tanár az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.*

Figyelem! *Kedves kutató!* Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*

Ruzsa György: Elmékedések Athoszon és Athosról. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 2. No. 2. (2011 Nyár) 3 p.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*